

't inschrien

zestiende jaargang nr. 2, april 1984 kwartaaluitgave

Twentse klederdrachten nu

Wanneer L.J. Bruna, schilder van Oud-Enschede (een van de jongste aanwinsten van de Oudheidkamer Twente is zijn uitbeelding van ravottende jongens bij de Grote Kerk), Twentse boeren portretteert, gaan ze allemaal in dracht gekleed. Bruna leefde van 1822 tot 1906. Tot aan de eerste wereldoorlog liep 'heel Twente' in dracht en ook daarna was het nog lang niet afgelopen:

Toen ik in de tweede wereldoorlog op het distributiekantoor in Enschede werkte, was een knipmuts bij de cliëntele geen bijzonder opvallend verschijnsel. Wel was de burgermode toen in de stad zo ver voortgeschreden, dat elke huisvrouw zich van haar schort ontdoed, eer zij de straat

op ging om - bijvoorbeeld - bonkaarten te halen. Alleen in Glanerbrug, waar ik eens als invaller zitting hield, bleek bij een boodschap buitenshuis een (nette) schort toen nog tot het traditionele kledingspatroon te behoren.

In mijn bezit is een knipmuts van een vrouw uit de stad, die deze tot haar dood, in 1943, heeft gedragen. De mode was (dat blijkt bij vergelijking met Bruna's doeken) intussen wel veranderd, maar Twente, zelfs een grote stad als Enschede dus, behoorde tot de gebieden met een levende klederdracht. Nog geen halve eeuw later is het beeld totaal anders geworden. Alleen in Rijssen zie je de dracht nog als onderdeel van het normale dagelijkse leven, maar dan wel als

Het schilderij 'Brulften Neugers' door L.J. Bruna in 1868 geschilderd. Dit doek geeft een karakteristiek beeld van de klederdracht en het interieur omstreeks 1870, waarbij o.a.a de typische versiering van de hoeden opvalt.

een zeldzaam geworden verschijnsel. Enkele tientallen vrouwen gaan er daags nog gekleed in de opvallend lange rokken, met daarop de 'schoeterd' (schort) en zonder hoofdbedekking. Die laatste wordt gereserveerd voor de kerkgang, zij het dat ook op zondag het aantal knipmutsen in Riessen volgens 'inside information' dat van tien niet zal overschrijden.

'Wat hef Riessen in 'n schoeterd?' vraagt een (alweer verouderde) VVV-folder zich af. Wel, over andere zaken zal ik zwijgen, maar voor de klederdracht moet ik helaas ook hier voornamelijk naar het museum verwijzen. De oudheidkamer 'Riessen' bezit een uitgebreide en goed onderhouden verzameling van plaatselijke volksdrachten, die bovendien smaakvol is geëtaleerd. Zij is daarmee de Oudheidkamer Twente (met een nog grotere collectie) vóór geweest.

Er wordt nu allerwege aandacht besteed aan de museale kant van de klederdracht, die dan ook al geruime tijd 'rijp voor het museum' was. Ook al adverteerde Truus Timmers uit Oldenzaal nog in 1952 in de Twentse Almanak haar 'echte ouderwetse knipmutsenlint'. Is daarmee het laatste woord gezegd over dit fenomeen? Ons Inschrien meende van niet, toen de redactie besloot om als jaarthema deze keer de Twentse klederdrachten te kiezen. Het was wél van meet af duidelijk, dat het invullen van dit thema geen gemakkelijke opgave zou zijn. Te weinig schrijvers kunnen met kennis van zaken over dit onderwerp iets te berde brengen, maar... zonder geluk vaart niemand wel en wie weet stimuleren onze publicaties het onderzoek en de schrijfdrift, nu daar nog gelegenheid voor is!

In het vorige nummer hebt u kennis kunnen nemen van het precisiewerk, waarmee Til Hesselink-van de Riet, die de totale heemkunde van Albergen en omgeving tot haar werkterrein rekent, de klederdracht van dit gebied onderzoekt. Dit najaar zal het volledige resultaat van haar speurwerk in boekvorm verschijnen. Daarmee geeft Alber-

gen (opnieuw) een voorbeeld van wat een plaatselijke groepering die zich volledig voor dit doel inzet, kan bijdragen aan de totaalkennis van de Twentse streekcultuur. Want het zou even onjuist zijn om te denken, dat met zo'n studie de hele Twentse kous is afgebreid als om aan te nemen dat bijvoorbeeld het verschijnen van een woordenboek van het Riessens identiek zou zijn aan dat van een Twentse dictionnaire. Zomin als er één Twentse taal bestaat, is er sprake van 'de' Twentse klederdracht. Dat begrip mag alleen gebruikt worden voor het totaal van alle Twentse drachten, in al hun onderlinge verscheidenheid.

Bij het vele dat onze voorgangers over de Twentse streekcultuur hebben nagespeurd en opgeschreven, steekt de kennis van de volksdracht in dit gewest pover af. Behalve het boek van Woertman over knipmutsen en streekdrachten (wij hopen in een volgend nummer een bijdrage van hem te kunnen brengen) is er weinig meer dan de studie van mevrouw Hesselink. En dat is inderdaad te weinig. Nu het verschijnsel van plaatselijke heemkundige en historische kringen op dat van de befaamde paddestoelengroei begint te lijken, lijkt het niet al te utopistisch om althans op enige inhaalmanoeuvres op dit terrein te hopen. Het is wél vijf minuten voor twaalf, nu niet alleen de dracht, maar ook haar dragers op hun laatste benen lopen!

Het gaat bij de klederdrachtenstudie niet meer om algemene beschrijvingen; die zijn er wel. Het gaat om precisiewerk van het soort, waarvan Hesselink-van de Riet een voorbeeld geeft. Je moet haast coupeuse zijn, om dat te kunnen, hoewel Cruys Voorbergh (schrijver van 'Erfenis van eeuwen') een man en bovendien een acteur was! Maar kennis van de naaldkunst en van mode is onontbeerlijk. Het gaat dus om méér dan de passieve belangstelling, die bij de meeste onderzoekers van streekcultuur (schrijver deze inclus) wel aanwezig is. Het gaat ook om méér dan de op zichzelf (en ook door mij wel geschreven) con-

text. Al mag die zeker niet worden vergeten.

Maar als we noteren, dat een knipmuts in Riessen niet mag 'goapen' (geen hoge, opstaande rand mag hebben), dan zit daar de erkenning aan vast van een stuk vakmanschap, dat alleen bij de plaatselijke mutsenmaakster van toen aanwezig was en in feite niet bij de draagster. Je kunt klederdrachten verzamelen, je kunt bijzonderheden noteren, je kunt zelfs (wat lang niet altijd gebeurt!) bij het hernieuwd gebruik tijdens dansdemonstraties en als versierend element in het leven van nu de oorspronkelijkheid van de dracht nummer één stellen. Maar daarmee heb je haar voortbestaan niet verzekerd, zelfs niet in museaal opzicht. Een boerendansgroep, maar ook een gemeenschap waar de dracht nog leeft, raakt daarom ernstig onthand, wanneer haar de laatste mutsenmaakster ontvalt! Een voorbeeld is het Gooise Huizen. Daar gaan nu vrouwen met de daagse muts op het hoofd naar de kerk, omdat een vakvrouw, die de zondagse mutsen verzorgde, daar door ziekte niet meer toe in staat is.

In zo'n geval is het nog net niet te laat om het vakmanschap door te geven. De kennis van het oude ambacht (en dat geldt op een breed terrein), nodig voor een permanente functie van het ambachtelijke werkstuk van toen in het leven van nu en straks, is afhankelijk geworden van de beoefening ervan als showelement. Dat kan de reding ervan betekenen, maar dan moet het vakmanschap geen vakgeheim meer blijven en moeten de laatste ambachtsslieden hun kennis willen overdragen aan een jongere generatie van hobbyisten. Dat gebeurt gelukkig ook (denk aan de vrijwillige molenaars), maar op het terrein van de klederdracht nog veel te weinig. Hier ligt, dunkt me, een ongebruikte mogelijkheid voor onze historische en heemkundige kringen om hun bestaansrecht te bewijzen.

Adriaan Buter

Vlöggel'n

Nu Pasen weer dichterbij komt heeft het zeker zin eens over dit feest der 'opstanding' na te denken.

De evangelist Marcus verhaalt ons wat over een drietal vrouwen, die op Paasmorgen bij 'de opgang der zon' naar het graf gingen en zich afvroegen wie voor hen de steen voor het graf, die zeer groot was, zou kunnen afwentelen. Toen ze bij het graf kwamen bleek de steen reeds afgewenteld te zijn en vonden ze het graf leeg. Twee dezer vrouwen heetten Maria Magdalena en Maria van Jacobus. De derde vrouw wordt Salome genoemd.

Op het paasfeest worden in Ootmarsum en Denekamp eeuwenoude paasgebruiken in ere gehouden, waarbij ook zeer oude paasliederen worden gezongen. Merkwaardig daarbij is dat in Ootmarsum in het lied 'Christus is opgestanden' in het derde couplet sprake is van drie vrouwen, niet bij name genoemd.

Daar waren drie heilige **vrouwen**.

Die wilden het graf aanschouwen,

Ze zochten den gekruisten Heer Jezus Christ,

Die al van de doden opgestanden is, Alleluja.

Door onbekende oorzaak is dit derde couplet er echter uit gevallen en wordt tegenwoordig niet meer gezongen. Wellicht is in diezelfde tijd het laatste couplet, dat op het Pinksterfeest duidt, er aan toegevoegd.

In het Denekammer lied 'Heden is de grootste dag' komt de volgende strofe voor:

Drie **Maria's** metter spoed,

Kwamen bij het graf met vreeze;

Tot haar sprak de Engel zoet:

Wien gij zoekt, die is verzezen.

In geen der evangeliën worden drie Maria's

genoemd. Hier wel. Nu wordt in het plaatsje Emsbüren in Duitsland ook een oud paasgebruik in stand gehouden, dat grote overeenkomst vertoont met het 'vlöggeln' in Ootmarsum zoals dat in de voormiddag gebeurt. In Emsbüren heet dat 'die Osterprozession der drei Marien'. Hier verschijnen dus weer drie Maria's ten tonele. Daar luidt het derde couplet van 'Christus ist auferstanden' op precies dezelfde melodie als in Ootmarsum:

Es gingen drei heilige **Frauen**,
Die wollen das Grab beschauen,
sie suchen den Herrn Jesum Christ,
der aller Welt ein Tröster ist. Kyrieleis.

Zonder enige twijfel hebben het Ootmarsumse voormiddag-vlöggeln en het Duitse Osterprozession der drei Marien beide betrekking op de opstanding en het is misschien wel eens interessant ze met elkaar te gaan vergelijken.

Weliswaar wordt in de nederlandse en Duitse versie van het oude lied over drie vrouwen gezongen, maar de processie in Duitsland wordt duidelijk in verband gebracht met drie Maria's, geheel overeenkomstig het Denekamper paaslied. We kunnen dus aannemen dat die drie vrouwen de drie Maria's zijn.

Waar komen nu die Maria's vandaan?

Geheel toevallig kwam ik te weten dat zich in de kathedraal van Reims een wandkleed bevindt met een soort stamboom van de Heilige Moeder Anna.

Deze zou driemaal getrouwd zijn geweest:

1. Met Joachim, uit welk huwelijk geboren is een dochter Maria, echtgenote van de H. Jozef en moeder van Christus.
2. Met Cleophas, uit welk huwelijk ook een dochter werd geboren, die eveneens de naam Maria kreeg. Deze Maria trouwde met Alphee. Uit dit laatste huwelijk werden geboren Jacobus de Mindere, Jozef de Rechtvaardige, Simon en Judas.
3. Met Salome, uit dit derde huwelijk werd een dochter geboren, ook Maria geheten. Deze trouwde met Zebedeus. Uit

dit huwelijk werden geboren: de evangelist Johannes en Jacobus de Meerdere.

Waar komt nu een dergelijk verhaal vandaan?

In het boek 'Tapisseries de Rheims' van Marquerite Quy beschrijft deze de legende van de drie huwelijken van Moeder Anna zoals die staat opgetekend in de 'Légende d'oree' (Gouden legende) van Jacques de Voragine. Deze was sedert 1252 professor in de theologie en sedert 1260 prediker te Genua.

Van 1281 tot 1286 was hij provinciaal in Lombardije. Hij werd in 1286 tot bisschop van Genua gewijd, maar nam de functies pas aan in 1292 op last van de paus. Hij schreef verschillende werken, waarvan 'Legende aurea' het bekendste is. Dit werk is niet kritiekloos vanwege zijn zucht naar wonderen en avonturen. Deze legende schijnt nogal indruk gemaakt te hebben op de Heilige Colette, een mystieke non uit Corbie, aan wie deze geslachtstafel in een visioen zou zijn verschenen. Zij populariseerde deze legende in 1406.

Zuster Colette de Corbie leefde aanvankelijk als begijn 1402 - 1406. Zij kreeg toestemming van de paus om een 'Clarissenklooster van de strenge Observatie' te stichten. Voor deze Orde, waarvan de zusters genoemd worden de arme Claren of Colettinnen, schreef zij zelf de regel. Zij stierf in 1447.

Van deze Orde werden meerdere kloosters gesticht in Frankrijk, Duitsland, Spanje en Vlaanderen en ook enkele in Nederland. Op dit moment zijn er in België nog 35 van die kloosters en in Nederland nog 3. Doordat zij de Goude Legende populariseerde is deze waarschijnlijk ook in Nederland bekend geworden, want zij werd in de late middeleeuwen in vele talen vertaald. Het is dus niet zo gek dat bij de oude paasgebruiken die drie Maria's worden genoemd als de vrouwen die op Paasmorgen naar het graf gaan.

Vergelijkingen

Om nu terug te komen op de vergelijking van de 'Drei Marien Prozession' en het 'voormiddag'vlöggeln' zien we dat beide beginnen op de oostelijke helling van een berg, te weten de Nattenberg in Emsbüren en de Kuiperberg in Ootmarsum. Men trek in beide gevallen van west naar oost tegen de 'opgaande zon' in of zoals dat in in Emsbüren gezegd wordt naar 'Christus, das Licht der Welt'.

In Emsbüren trekt men van de berg langs een nieuwe begraafplaats, waar gebeden wordt, naar de kerk en trekt driemaal om de kerk en de oude begraafplaats. In Ootmarsum wordt 's morgens ook om de kerk

getrokken: de oude begraafplaats. Het nieuwe kerkhof is echter niet in de route opgenomen. Het is natuurlijk zinvol op het feest der opstanding begraafplaatsen te bezoeken waar mensen rusten van wie we verwachten dat ook zij eens op zullen staan.

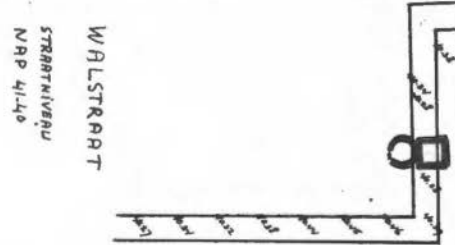
Een geheel andere gebeurtenis in Ootmarsum schijnt er op te duiden dat alles toch met opstanding heeft te maken. De paaskeerls trachten een dikke steen (zwerfkei) te wentelen en zijn zich dan waarschijnlijk niet bewust van het feit dat de drie Maria's zich op de allereerste Paasmorgen afvroegen hoe zij zo'n karwei zouden moeten klaren. Jongere paaskeerls bevestigen dit,

Archeologische waarnemingen op het Van Loenshof in Enschede

Bij verschillende waarnemingen in augustus/september 1981 op het Van Loenshof, gelegen tussen de Walstraat en de Zuiderhagen, zijn een aantal waarnemingen verricht, waarover wij hier verslag uitbrengen.

1. Direct binnen de Zuiderhagen werd in de bouwput voor een winkel op het stads-erf in aanleg de binnenste 9 m van een

dwarsprofiel over de buitengracht gezien. Daar bij deze waargenomen breedte het buitentalud van de gracht nog niet was bereikt, moet de buitengracht ter plaatse wel (iets) breder geweest zijn dan 10 meter, een breedte, die elders van de buitengracht bekend is. De helling van het bintentalud bedroeg ca. 45 graden, conform de waarnemingen bij het van Heekplein in 1976. Het grachtprofiel gaf verder twee

maar ouderen van een vorige generatie zeiden desgevraagd zich niets te herinneren van het wrikken aan een steen. De oplossing kwam van de heer W. Essink sr. die mij mededeelde dat hij er na de oorlog op had aangedrongen dat 'wentelen van een steen' weer in te voeren. Kennelijk was het gebruik in onbruik geraakt en werd het door zijn toedoen in ere hersteld.

Hoe het zij: het voormiddagvlöggeln in Ootmarsum en de Drie Marienprocession in Emsbüren vertonen zoveel overeenkomst, dat het vermoeden dat beide zijn ontstaan uit een processie op Paasmorgen, gewettigd lijkt, als herinnering aan de tocht, die drie vrouwen op eerste Paasmorgen maakten.

Het middagvlöggeln zou uit een geheel ander gebruik kunnen zijn ontstaan, dat later vastgekoppeld werd aan het morgenritueel en dat het hele gebeuren onder de naam vlöggeln tot op heden is blijven bestaan.

Dat het vlöggeln met enige geheimzinnigheid van de zijde der paoskeerls gepaard gaat past geheel in het bezoek aan een graf door die drie vrouwen. Het graf werd immers bewaakt door soldaten.

Mocht dit opstel tot gevolg hebben dat men zich weer meer bewust wordt van de religieuze betekenis van het vlöggeln en dat het beslist geen toeristische attractie mag worden, dan is dat meegenomen.

G.F. Klaas

Literatuur:

Mededeling Heimatverein Emsbüren;
Overdruk uit: Oude en nieuwe lofzangen;
Timmer: Symboliek en Iconografie;
Marquerite Quay: Tapisserie de Rheims;
J.J. van Deinse, 3 Paasliederen; A'dam. F. Crajenschot 178;
Grote Larousse; Lexicon für Theologie und Kirche.

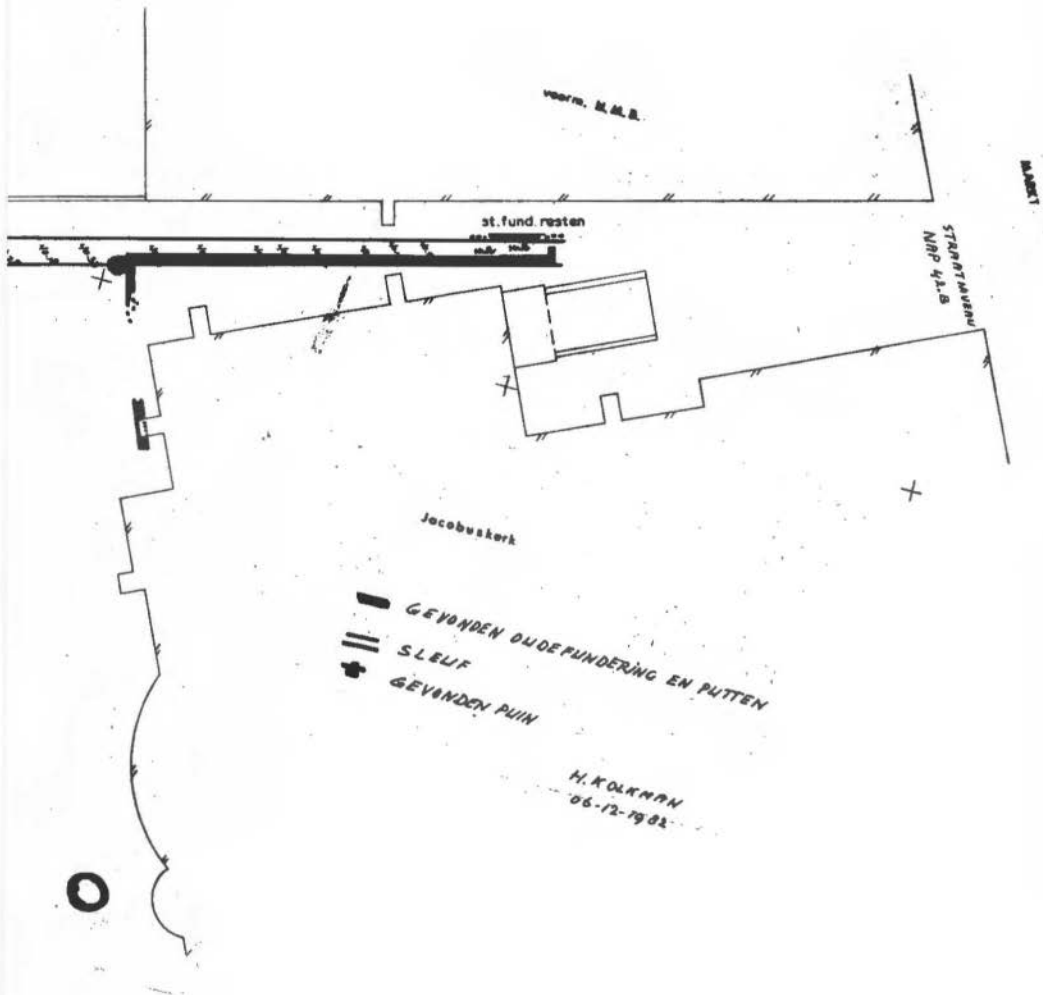

Fig. 1. Enschede, Van Loenshof. Onderbroken dwarsprofiel over de binnengracht (boven) en de buitengracht (onder). Schaal 1 : 100.

Legenda: 1 - modder; 2 - vuil zand; 3 - puin van 1862; 4 - paal.

afwijkingen te zien met de voornoemde plek:

a) De gracht bleek slechts 2,5 m diep, maar de grachtbodem lag wel zoals elders op 38,5 m NAP.

b) De grachtbodem vertoonde nabij het midden een locale (?) welving van ca. 0,5 m hoog en 4 m breed, waardoor ter plaatse de gracht nog ondieper geweest is. Deze welving in het profiel kan behoren tot een korte of langere overlangse rug op de grachtbodem. De welving komt overigens niet voor op een profieltekening, die de gemeente in 1913/1918 heeft opgetekend van de vijf meter noordelijker gelegen wand van een rioolsleuf. De ongestoorde grond staat in die tekening aangeduid als 'geboren grond'.

De grachtbodem bezat een flinke modderlaag, terwijl de gracht verder gevuld was met nauwelijks gelaagd, vuil, grijs en gelig zand. Iets binnen het binnentalud, dus op de voormalige Hagen, bevond zich een diepe verstoring, die van een put geweest zou kunnen zijn. De huidige Zuiderhagen als straat blijkt bij het Van Loenshof ruim 10 m verder naar buiten te liggen dan de oorspronkelijke Hagen tussen de buiten- en binnengracht.

2. In een iets meer stadinwaarts gelegen bouwput kon de binnenste 10 m van een dwarsprofiel door de binnengracht vastgelegd worden. Deze gracht was tot 1597 (bijna) 20 m breed. Daarom rekenen wij nog ca. 9 m voor het niet waargenomen buitenste deel van de binnengracht. De afstand tussen het benaderde midden van de binnengracht en het binnentalud van de buitengracht bedroeg slechts 16 m, zodat er ca. (16 - 9 =) 7 m resteert voor de tussen de grachten gelegen Hagen. Dat is aanzienlijk smaller dan de 20 m brede Hagen, zoals die werd aangetroffen bij het van Heekplein.

Het profiel van de binnengracht vertoont twee wezenlijke afwijkingen t.o.v. het profiel bij het van Heekplein:

a) De knik bij de voet van het binnentalud

ontbreekt. Deze knik in de binnengracht bij het van Heekplein zal daarom wel van locale aard zijn.

b) Evenals de buitengracht vertoont de bodem van de binnengracht op het Van Loenshof een opmerkelijke welving (van een overlangse rug?) nabij zijn centrum. De reden van de beide welvingen weten wij niet goed te verklaren, of het moest een economische zijn: het uitsparen van grondverzet.

Het diepste deel van de maximaal 3 m diepe gracht ligt op 38,25 m NAP. Zij rust op vaalgeel (dek)zand zonder sporen van groene klei of leem. Het centrale deel van de binnengracht bevat ook hier het bekende stadspuin van 1862. De aldaar gedane vondsten (vooral flesresten) stammen alle uit de vorige eeuw, terwijl bij het aangegeven kruisje op de tekening in de oudere, 17/18e eeuwse grachtvulling de grote randscherf van een 14/15e eeuwse blauwgrijze pot gevonden werd.

3. In een (riool)sleuf, enige meters binnen de binnengracht, werd een twaalfstal zware, aangepunte heipalen gezien van 3,50 m lengte en van gemiddeld 20 cm in het vierkant. Deze globaal halfcirkelvormige palenconfiguratie sluit waarschijnlijk aan op de vele heipalen, die in 1956 bij de hiernaast gelegen nieuwbouw zijn waargenomen (informatie Openbare Werken). Het meest waarschijnlijk behoorden zij tot de funderingen van het Van Loenshof.

Naschrift Zuiderhagen

Op 25 februari 1982 konden er nog enige meters van een dwarsprofiel van de buitengracht bekeken worden in een bouwput aan de Zuiderhagen (kant Walstraat), ca. 50 m ten zuiden van de voormalige Veld(poort)brug. De hier ca. 2,5 m diepe gracht bezat een bijna 0,5 m dikke modderlaag op de bodem, op en iets boven welke modderlaag in het ontsloten grachtfragment ca. 10 lange, zware (gem. 35 cm in het vierkant), niet aangepunte balken

Waarneming van de Enschedese Espoort en Espoortbrug

Inleiding

Het was te verwachten dat men bij de veelomvattende renovatie van de Enschedese binnenstad oudheidkundige vondsten zou doen.

Daarom deed ir. Bergsma van de Dienst Openbare Werken op 2 maart 1979 een beroep op de Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker. Deze zou haar naam uiteraard geen eer aan doen wanneer ze deze hulp niet enthousiast had toegezegd.

Uiteindelijk werd afgesproken, dat de gemeentelijke graafwerkzaamheden op 'veelbelovende' plaatsen zo nodig onderbroken konden worden voor nader onderzoek en dat de meettechnische dienst de resultaten in kaart zou brengen.

Op 20 maart 1979 werd de eerste belangrijke vondst gedaan. In de Langestraat bij de Klomp legde een graafmachine de eerste stenen bloot van wat later de restanten van de Espoortbrug over de binnengracht bleken te zijn.

waren gelegen, in hoofdzaak op en naast elkaar gelegen en globaal georiënteerd in de lengte-richting van de gracht. Deze losliggende balken, waarschijnlijk afkomstig van een zwaar bouwwerk, moeten in de gracht zijn gestort tijdens de demping van de gracht in 1597 (of minder waarschijnlijk iets eerder).

Daar de grachtbodem (38.26 - 38.46 m NAP) binnen 4 m van het talud al weer wat omhoog rees, is een centrale, overlangse rug op de grachtbodem, zoals waargenomen in de grachten op het Van Loenshof, ook hier aannemelijk. Ruim de helft van de buitengracht moet ter plaatse onder de huidige Zuiderhagen zijn gelegen, wat niet verwonderlijk is als men bedenkt, dat de buitenzijde van de binnengracht tegenover de Veldpoort slechts een aantal meters binnen de Zuiderhagen lag. Daar lag de buitengracht dus al geheel onder het

kruispunt Zuiderhagen/Marktstraat en zelfs gedeeltelijk erbuiten. Tussen het Van Loenshof en de Marktstraat kruist de huidige Zuiderhagen de voormalige buitengracht dus bijna geheel, hetgeen er tevens op wijst, dat deze straat in aanleg pas van ná 1597 kan dateren.

Op 1 maart werd in dezelfde bouwput ook het buitenste deel van de binnengracht aangesneden, waarbij het profiel geen bijzonderheden te zien gaf. Hier bleek de voormalige Zuiderhagen slechts ca. 7 m breed te zijn, dus even breed als op het Van Loenshof. Een Zuiderhagen van 20 m breedte, zoals geconstateerd werd bij het van Heekplein, lijkt dus eerder uitzondering dan regel te zijn.

H. Kolkman
A.D. Verlinde

Voordat we ons verslag van de opgraving vervolgen, lijkt het ons nuttig, het beeld van poort en brug op te roepen zoals wij dat kennen uit beschrijvingen en van afbeeldingen en kaarten. Niet alleen kunnen we ons het geheel dan beter voorstellen, ook zien we wat het recente onderzoek aan het reeds bekende toevoegt.

Enige historische aanwijzingen

Het uiterlijk van de Espoort en Espoortbrug.

In 1976 verscheen in 't Inschrien een uitvoerig artikel over de verdedigingsgordel rond Enschede ¹⁾. Men kan daar ondermeer lezen, dat de stad rond 1560 een dubbele gracht bezat, zoals mede uit de kaart van Jacob van Deventer blijkt.

Na de inname van Enschede door Prins Maurits in 1597 werd de buitengracht op zijn bevel gedempt. De binnengracht bleef bestaan tot de stadsbrand van 1862, waarna zij gevuld werd met het puin van deze brand. Wel werd de oorspronkelijke breedte van die binnengracht tussen 1597 en 1826 van ongeveer 20 meter allengs teruggebracht tot ongeveer 7 meter. Over deze gracht lagen twee bruggen. Daarbinnen lagen de beide poorten: in het westen in de Marktstraat bij het tegenwoordige kruispunt de Graaf, de Veldpoort en in het oosten in de Langestraat bij het huidige kruispunt de Klomp, de Espoort.

Benthem ²⁾ en van Deinse ³⁾ delen ons mee, dat de Espoort in 1806 werd vernieuwd en dat deze poort toen bestond uit twee zware kolommen met op het bovengeinde een pyramide, gevat tussen vier halfronde stenen. Alles was gemaakt van Bentheimer zandsteen. Aan de zijde van de stad was tegen elke kolom een muur gebouwd. Deze poort was sedert 1806 zeker niet overdekt, mogelijk ook vóórdien niet. De Espoort staat tenminste op de kaart van Jacobus van Deventer zonder dak of torentje afgebeeld, dit in tegenstelling tot de Veldpoort.

De reeds genoemde en ook latere auteurs maken geen melding van de nu volgende

eigenaardigheid van de brug en de gevolgen daarvan voor het aanzien van de poort vanaf de Klomp.

Bekijken we de kadastrale kaart van Enschede van 1826 dan blijkt namelijk dat de burg de gracht onder een hoek van ongeveer 75 graden op de grachtas sneed. Ook de kolommen en de aangebouwde muren stonden niet loodrecht op de gracht. Zouden de kolommen nu beide direkt aan de gracht ³⁾ hebben gestaan dan stonden ze niet tegenover elkaar met alle gevolgen van dien. Logisch is het daarom te veronderstellen dat de rechterkolom, bezien vanaf de Klomp, een eindje van de gracht af stond.

Toch wekt de kadastrale kaart van 1826, welke Is. van Dam opnam in zijn 'De Brand van Enschede in 1750' de indruk, dat beide kolommen wel onmiddellijk aan de gracht stonden ⁴⁾.

Gelukkig bracht een vergelijking met de gemeentelijke filmkopie van het minuutplan van deze kaart aan het licht dat van Dam zich bij het kopiëren van deze kaart vergist had. Inderdaad lag de rechterkolom ongeveer anderhalve meter van de gracht af en wel aan een rechthoekige inham welke dezer ter plaatse had.

Daaruit blijkt ook, dat G.C. Krol's bekende tekening van de 'Espoort na de brand van 1862', welke werd samengesteld aan de hand van oude gegevens, juist is wanneer we staande op de Klomp tegen de zijkant van de rechterkolom kijken, terwijl gesuggereerd wordt dat deze verder van ons afstaat dan de linker ⁵⁾.

De blootlegging

Op 20 maart 1979 werden bij de aanleg van een nieuwe riolering in de Langestraat ter hoogte van perceel nummer 12 de eerste fundamentresten van de voormalige brug over de binnenste stadsgracht bij de Espoort blootgelegd. Gevonden werd een gemetselde zandstenen toog, waarvan later kon worden vastgesteld dat dit de bovenkant van de overkluizing in een vaste stenen brug over de gracht was. Daarop aansluitend werden de zuidelijke wand van

de landhoofden en de afsluitingen aan oost- en westzijde gevonden.

Dichtbij het fundament van het pand aan de noordzijde werd een sluitsteen van het andere einde van de boog gevonden. Hierdoor kon worden vastgesteld, dat de breedte van het wegdek destijds 3.20 meter was. De breedte van de overspanning bedroeg ruim 2 meter, terwijl het hoogste punt van de doorvaart 41.30 meter boven NAP was gelegen. De landhoofden bestonden uit een aarden wal tussen gemetselde muren. Deze muren waren aan de binnenzijde opgemetseld van baksteen ter breedte van ongeveer 20 cm., aan de buitenzijde van blokken Bentheimer zandsteen van 40-60 cm. dikte. In de zuidmuur werden 3 muurankers gevonden, alsmede een trekstang die de verbinding met het anker aan de noordzijde van de brug vormde. Vastgesteld kon worden dat de muur was gefundeerd op ronde palen, staande in een modderige laag en dat het diepste punt van de gracht onder de doorvaart in de brug was gelegen op 38.50 meter NAP. De gracht onder de doorvaart was gevuld met puin van de stadsbrand van 1862.

Bij de ontgraving aan de stadskant werd een interessante ontdekking gedaan. Binnen de afsluitmuur van de vernieuwde brug uit 1806 werd een fundering gevonden, die aan de voormalige Espoort toegeschreven kan worden.

Deze fundering bestond uit een gemetselde muur van baksteen 0.40 meter breed en voor zover zichtbaar 2.60 meter lang. Vastgesteld kon worden dat het onderste deel van beide muren van oudere datum moet zijn, aangezien dat onderste deel was opgetrokken uit kalk en zandsteenbrokken en enige lagen baksteen van een grover formaat dan het bovenste gedeelte. 20 cm binnen de afsluitmuur van de brug werd een andere fundering gevonden van onregelmatige afmetingen. Globaal een rechthoek van 2 x 1.60 meter en opgebouwd uit een onderste funderingslaag van kalk, brokken zandsteen met daarop wat baksteen en aan de stadszijde twee zware

zwerfkeien. Tussen deze beide keien werden geen sporen van metselwerk gevonden. Nader onderzoek bracht aan het licht, dat zowel de afsluitmuur van de brug als dit poortfundament gefundeerd waren op eiken palen, zowel ronde met een diameter van 20 cm. als rechthoekige van 20 x 25 cm. Merkwaardig was, dat hoewel geen gemetselde verbinding tussen de poortfundering en de afsluitmuur kon worden vastgesteld, wel een liggende eiken funderingsplank van 6 x 20 cm. in beide muren was opgenomen, rustend op palen. Bij de verwijdering van de oude riolering bleek, dat deze 'rechthoek' door metselwerk van baksteen verbonden was met een gemetselde fundering van het Blijdensteinhuis van voor 1862, dan wel 1806. Gezien de steensoort en het formaat kan dit laatste metselwerk worden geplaatst in het begin 19de eeuw, mogelijk nog laat 18de eeuw.

Van de stadskant uit gezien werd links van deze 'rechthoek' een fundering dan wel een beschoeiing gevonden, bestaande uit 3 eiken planken van niet nader vast te stellen lengte. De dikte was 6 cm. De planken werden gescheiden door zware eiken palen van ongeveer 20 x 20 cm. Duidelijk vastgesteld kon worden dat het hier om de oudste fundering van ofwel de poort, ofwel de brug ging, gezien de trapsgewijze afgraving van 20 x 20 cm. in het ongestoorde gele zand.

H. Kolkman
P.H.L. Spee

Noten:

¹⁾ A.D. Verlinde. Een reconstructie van de middel-eeuwse verdedigingsgordel rond Enschede. In: *Schriën*, achtste jaargang 1976, bladz. 51-58.

²⁾ A. Benthem Gzn. *Geschiedenis van Enschede en zijne naaste omgeving*. Enschede, Firma M.J. van der Loeff, 1920 tweede druk, bladz. 193-194.

³⁾ J.J. van Deinse. *Uit het land van katoen en heide*. Enschede, Uitgeversmaatschappij van der Loeff b.v. 1975, vierde druk, bladz. 318-322.

⁴⁾ Is. van Dam. *De Brand van Enschede in 1750*. Enschede, N.V. v.h. Fa. M.J. van der Loeff, 1931.

⁵⁾ Zie (2), bladz. 193.

Had het Duvelshof in De Lutte twee lijftochten?

In zijn artikel in nr. 3 van jaargang 8 van dit tijdschrift betoogt de heer J.J.H. Meijer dat er omstreeks 1459 twee lijftochten tot het erf Duvelshof behoord zouden hebben. Hij maakt dat op uit het feit dat Johan ten Duvelshof destijds de hofstede pachtte en zijn ouders op het Luttkhuis op basis van lijftocht hun intrek namen, waarbij tegelijk aan Johan werd toegezegd dat hij later ook het Luttkhuis zou mogen betrekken respectievelijk, zo dit nog ingenomen mocht zijn, de lijftocht Utterlage. Twee lijftochten op één boerenerve zou iets uitzonderlijks zijn, en ook de heer Meijer schrijft dat dit 'iets, wat ik nog niet eerder ben tegengekomen' zou zijn.

Het lijkt daarom nuttig de oorkonde van 1459 nog eens aan een kritisch onderzoek te onderwerpen. De op zichzelf niet al te lange tekst laten wij hier dan ook in zijn geheel volgen:

'Wy Prior un Convent des cloesters van marienwoide beleggen by noerthoern Enkenn en betughen in dessen openen breue voer ons unde onse nacomen dat wy hebben ghedaen ende doen ouermyds desse cedulen Johanne egbertes sone ten Duuelshoue unde fennen iohans dochter te henghele syner echten huesfrouwen unse erue unde guet geheiten Duuelhoff beleggen in den kerspel van aldensael myt synen olden unde nyen tobehoringhen behaluen een stucke landes van vii mudden dat gelegen is achter den houe unde gheleghet is an dat luttike hues unde wan egbert vorge(emelt) unde wibben syn huesfr(ouwe) eer jaermaelen umme komet de se hadden an den houe So sollet se de naeste wesen to den luttikenhues umme ene houescheit unde wan Johan unde fenne des houes nicht langher bouwen en konnen So sollet se voert beholden dat luttikehues umme de pacht voert wert sake dat

egbert unde Wibbe vorg(emelt) storuen eer Johan unde fenne des houes mode worden So sal de prior unde convent vorg(emelt) dat luttikehues nycht ut doen sonder Johanne rade hyr mede an ouer wenem(ar) to honichloe unde gert werning unde ander gude lude genoech. Datum anno D(omi)ni mcccclix ipso die beatorum primi et feliciani m(arturum). Desse cedulen synt twe de ene ut der andern gesneden unde al eens holdende. Voert wert sake dat iohan unde fenne dat luttikehues nycht langer bouwen en wolden So sollet se hebben dat stucke landes geheten de utterlaghe to vryen.

p(er) manu(m) fr(atr)is egb(er)ti de Stenvordia Scripta sunt hec in pilatis in nemore b(ea)te m(arie) p(ro)pe Nortnor(ne).'

Inderdaad wordt het erf Duvelshof verpacht aan Johan ten Duvelshof en zijn vrouw Fenne, maar, en dat is verrassend, het wordt nog bebouwd door Johans vader Egbert en diens vrouw Wibbe. Egbert en Wibbe waren echter niet gewoon pachters die het erf gedurende hun gehele leven mochten gebruiken. Zij hadden het erf voor 'jaermaelen', d.w.z. voor een bepaald aantal jaren; over welk tijdperk zich dat toen nog uitstreckte, wordt niet gezegd.

Egbert is ongetwijfeld de vader van Johan geweest; de oorkonde spreekt van 'Johanne egbertes sone ten Duuelshoue' en enkele regels verder ook van 'Egbert vorg(emelt)' met betrekking tot de echtgenoot van Wibbe, welke laatste blijkbaar niet de moeder van Johan is geweest. Johans moeder - wier naam wij niet kennen - zal dus de erfgename van het Duvelshof geweest zijn, en na haar overlijden, toen Egbert - die niet op het Duvelshof geboren kan zijn - voor de tweede keer (nu met Wibbe) in huwelijk trad, worden hun 'jaer-

maelen' volgens landrecht geweest, omdat Johan nog minderjarig was. Nu, toen Johan in of kort voor 1459 tot zijn jaren was gekomen en zelf in den echt trad, wordt zijn recht op het Duvelshof in de pachtbrief van het klooster bevestigd. Egbert blijkt destijds nog niet zoo oud geweest te zijn dat hij voor lijftochter in aanmerking kwam. Er waren dus twee boeren, twee generaties. Ik zou niet willen aannemen dat beide echtparen op dezelfde boerderij woonden, d.w.z. op het Duvelshof - het lijkt mij waarschijnlijker dat Jan en Fenne gingen wonen op het 'luttikehues' totdat voor Egbert en Wibbe 'eer jaermaelen umme komet'. Daarna, aldus de oorkonde, 'sollet se de naesten wesen to den luttikenhues umme ene hovescheit': er wordt niets gezegd van 'lijftocht'. Weliswaar heeft het 'luttikehues' toen nog de functie van een soort lijftocht gehad, omdat aan Johan en Fenne het recht wordt toegestaan wanneer zij 'des houes nicht langher bouwen en konnen So sollet se voert beholden dat luttikehues umme de pacht'. Niet geheel in overeenstemming daarmee is het feit dat prior en convent bepalen dat, indien Egbert en Wibbe sterven voor dat Johan en Fenne 'des houes mode worden', het klooster 'dat luttikehues nycht ut doen sonder Johanne rade'. De theoretische mogelijkheid dat het luttikehues werd verpacht - als zelfstandige boerderij dus - betekent dat het iets meer heeft voorgesteld dan slechts een lijftocht van het Duvelshof, omdat een lijftocht na de dood van de vruchtgebruikers terugvalt aan het erf en niet apart wordt verpacht. Bovendien zij eraan herinnerd dat de oorkonde de overdracht van seven mudde bouwland aan het 'luttekehues' vermeldt, dus dat deze 'lijftocht' ten laste van het erf aanmerkelijk vergroot is. Tenslotte is het opvallend dat de oorkonde vijf keer van het 'luttikehues' spreekt zonder er een karakteristiek bij te voegen.

Gaan wij nu nog even de laatste stelling (behalve het signum van de schrijver) bekijken. Blijkbaar is dit een postscriptum na

dato, en een noot - dat er twee soortgelijke documenten opgesteld zijn - die bij deze oorkonde werd gevoegd. Daarin wordt bepaald dat indien Johan en Fenne het 'luttikehues' niet langer zullen kunnen bewerken, zij dan 'dat stucke landes geheten de utterlage to vryen' hebben. Hier blijkt de 'utterlage' slechts een stuk land te zijn, weliswaar voor vruchtgebruik door de lijftochters van het 'luttikehues'.

Laten wij tot hiertoe aldus samenvatten: Het Duvelshof en zijn 'luttikehues' behoorden in 1459 ongetwijfeld nog bij elkaar. Het 'luttikehues' kon destijds theoretisch de functie van een soort lijftochtshuis bekleeden, hoewel er geen lijftochters waren, maar alleen twee boeren echtparen, waarvan blijkbaar de ene boer - vermoedelijk nog zeer jong - op het luttikehues ging wonen, terwijl de andere - op zijn beste leeftijd - voor een beperkt aantal van jaren nog mocht wonen op het Duvelshof, en daarna zouden beiden van boerderij gaan wisselen.

Het luttikehues bevond zich in een toestand van verandering van rechtspositie. Deze onderstelling wordt gesteund door de tekst van een andere oorkonde. Het oudste bewijsstuk voor de relatie tussen Duvelshof en Luttikhuis vormt de koopacte uit 1455, waarbij het klooster Frenswegen dit onroerend goed verwerft; daarin wordt gesproken van 'die Duvelshoff... mitten Luttikenhues mitten kate', en enkele regels lager wordt garantie voor de verkoop van dit 'erves ende guedes mitten twen katen en waren' plechtig beloofd. Dus een erf met twee katerplaatsen. Nog in het door A.L. Hulshoff gepubliceerde schattingsregister van Twente uit 1475 wordt het Duvelshof met 2 s opgevoerd, het Luttikhuis daarentegen slechts met 1 s, in het laatste geval doorgaans de bijdrage van een katerstede. Daaruit mag men wel concluderen dat de erkende rechtspositie van het Luttikhuis zich in de loop van de tweede helft van de 15e eeuw had gewijzigd.

Wij willen onze beschouwing hiermee niet

eindigen: er zijn namelijk meer documenten. In het Vorstelijk Bentheimse Archief te Burgsteinfurt bevindt zich een klein in perkament gebonden schrift, naar het handschrift te oordelen wel uit het eind van de 15e eeuw, dat nader licht op deze kwestie werpt en ons in staat stelt daarvoor een oplossing te geven. In dit schriftje worden de eigengeërfde hofsteden in eigendom bij het klooster Frenswegen merendeels één voor één vermeld. Daaruit blijkt duidelijk dat destijds niet alleen het Duvelshof, maar ook het Luttkhuis als zelfstandig erf werd beschouwd; elke van hen had een eigen lijftocht. Laten wij eerst eens kijken hoe de tekst hier luidt:

Dyt is dat Landt toe Düüelshoff in der Lütte
Item de züedt bree iii mud gezaies
Item de boem bree tendes den huze van vii mud gezaies
Item de pick bree is van een mud gezaies
Item de kerck bree is van vii scepel gezaies
Item de vülen bree is van een mud gezaies
Item noch twee vlasches stüek elck van iii scepel

Dyt is dat Hoy Landt
Item een grote maet aen Honichler esche van x voer hoys
Item een weyde Kamp daer de koeen in ghaet
Item noch een wüste kamp genoemt de hege
Item noch een koemaet by gen Dinkel desse hoert by der lyftucht

Dyt is der Lyftüchtes Landt
Item de Lütter lade is van ii müd gezaies waneer daer lyftüchters synt, soe hebben sy den toe vryen
Noch een stuck dat luttike echel poel i mud gezaies, dyt hebben oeck de lyftuchters toe vrien
Noch een ghenoeemt dat lange stüek v scepel gezaies
Noch een de grote echelpoel van vi scepel gezaies
Noch een dat büssche stüek 1 mud gezaies
Een hoymaet genoemt de luttike maet iii voeder hoyes
Item de penne kamp

Lüttickhües erue in der Lütte
Item een kamp by den haeff is van iij müd gezaies
Item dat grote hecke stüek van ii müd gezaies
Item dat luttike hecke stüek is van een half mud
Noch een stüek dat yme haües mud van j müd
Item dat tüne stüek iij scepel gezaies
Item dat smale stüek iij scepel gezaies
Item een stüek dat gröne landt ii mud gezaies

Dyt is dat hoylandt
Item een maet de grote maet van vii vore hoyes

Item een maet genoemt de koe weyde
Item een maet genoemt de yme hoff
Noch een genoemt de hege

Dit is dat landt toe der lyftücht
Een maet ghenoeemt de Nye kamp ii mud gezaies'

Tot zover de originele tekst; deze onderging later enige wijzigingen (één van na 1691), die hier echter buiten beschouwing kunnen blijven. Duvelshof en Luttkhuis zijn aldus eind 15e eeuw ondubbelzinnig twee op zichzelf staande erven, ieder met een eigen lijftocht. Dat daarvan niet altijd sprake geweest behoeft te zijn ligt voor de hand en blijkt ook uit de bewoordingen 'wanneer dar lyftuchters synt'. Onder de percelen van de lijftocht van het Duvelshof bevinden zich twee stukken land die beide later eens de naam aan deze lijftocht zouden geven: de één meer vooraan 'de Lütter lade' (sic!), de ander verderop 'de penne kamp'. De reeds door de heer Meijer geconstateerde naamsverandering wordt hierdoor bevestigd en verklaard: vermoedelijk is het lijftochtshuis op een goed moment verplaatst.

Men mag wel concluderen dat de erkende rechtspositie van het Luttkhuis zich in de loop van de tijd had gewijzigd: uit het vermoedelijke lijftochtshuis van het Duvelshof was ontstaan het Luttkhuis - dat immers 'klein huis' betekent - waaraan de markgenoten eerst katerrecht hadden toegekend, totdat zich daaruit tenslotte - tegen eind 15e eeuw - een volwaardig erf met een volledig aandeel - van een waar - in de marke ontwikkelde. Zo noemt een uittreksel uit de 'Verzeichnis uber allen in der Lutte vorhandenen Waaren' (dat wel uit de 15e eeuw stamt) voor het 'Duivelshof derde halve waar', dus 2½ waardelen, daarop 'dat Luttkhuis eene waar', en dan volgt onder de katersteden 'die uterlage'. Met een promotie van het Luttkhuis tot volwaardig erf kreeg het ook een eigen lijftocht, zoals dat verder ook blijkt uit de bovenvermelde lijst uit het archief van Frenswegen. Dat ook zonder schade voor zijn verbeterde rechtspositie in de marke -

Gehoord en gelezen:

Couranten

Twentsche Courant, 1983-1984

26.11 Herstelbeurt urgent voor Lonnekermolen; 26.11 De mólle van Bels; 30.11 Fraaie collectie seinlampen in Hengelose Oudheidkamer; 30.11 Vakwerk-raadhuis in Burgsteinfurt zorgt voor verrassin-

de 'Hengeler leeschap' - voor het klooster Frenswegen als nieuwe eigenaar het Lüt-tikhuis aanvankelijk geen speciale plaats innam, maar verder tot het Duvelshof werd gerekend, blijkt ook uit het feit, dat het inkomstenregister van het klooster uit de jaren 1480-1499 alleen het Duvelshof vermeldt, en niet het Luttkhuis. Daarentegen wordt in het pachtregister van 1501-1520 naast het Duvelshof - dat hier 'praedium' dus erf wordt genoemd - ook melding gemaakt van 'Dat lutteke hues', en wel heel kenmerkend als 'casa' dus katerstede. De hofstede Luttkhuis en het Duvelshof golden omstreeks 1500 beide als volwaardige erven, ieder met een lijftocht. Ook het Duvelshof had dus slechts één lijftocht.

Dr. H.B. Voort
Gildehaus

gen; 1.12 Tram verdween 50 jaar geleden (Enschede); 1.12 Terugblik op arbeid bij 't Zout; 1.12 Knokploegen Twente gretig op zoek naar bonkaarten; 3.12 Kwart eeuw bejaardenzorg (Enschede); 5.12 Jaarboeken boksen op tegen aanzwellende stroom streeklectuur; 5.12 Herbouw van oud Koetshuis (Amelink-Enschede-Borne); 10.12 Lonneker op de bres voor z'n molen; 12.12 Broers Brunninkhuis zetten traditie voort. Molenaarsopleiding in Lattrop van start; 19.12 Ootmarsum geweerd bij midwinterhoornblazen; 29.12 'Veer Eawangellies' in het Twents te boek; 31.12 Stad werd honderd jaar geleden in één klap tien keer zo groot (Enschede); 4.1 Wittekind in Enger weer teruggebracht tot zijn historische proporties; 4.1 Oldenzaalse cipier met zijn gevangenen op kroegentocht; 4.1 Pachtboekje bevat 125 jaar historie; 10.1 Kasteleinsdochter gaf in 19e eeuw Dolfia een naam (Enschede); 14.1 Antiek in Weerselo; 14.1 Duitsers maken vanaf Twenthe reusachtige buit (WO II); 14.1 Auto honderd jaar onderweg; 16.2 Dalend ledental doet Doopsgezinden niet wanhopen; 20.2 Hapering redt in 1944 Haaksbergen of Eibergen; 21.2 College (Borne) optimistisch over plannen synagoge; 21.2 Restauratie van oude pastorie in volle gang (Borne); 25.2 Restauratie eeuwenoude schaapskooi noodzakelijk (Haaksbergen); 25.2 Per omnia saecula saeculorum (St. Lambertuskoor Hengelo).

Serie P. Abels, 'Kerkespraken':

1.12 Moord en doodslag in en om de kerken; 8.12 Verdwenen kloosters zichtbaar gemaakt; 15.12 Bonaventura, apostel van Twente; 29.12 Geen Beeldenstorm, wel een beeldenstorm; 5.1 Ontdekkingen, of: als kalklagen worden afgekrabd; 13.1 Koster hield duiven in de kerk...; 19.1 Huwelijk en seksualiteit: een Diepenheims voorbeeld; 26.1 Een bord, een kansel en de Reformatie in Ootmarsum; 2.2 'Overloper' als held ontvangen; 9.2 Windesheim kijkt vooruit naar 1987; 16.2 Almeloze Vermaning al drie eeuwen oud; 23.2 Reformatie ook breuk in begrafenisritueel; 3.3 'Mevrouw pastoor' niet veracht.

Tubantia-Dagblad van het Oosten 1983-1984

28.11 Midwinterhoornblazen in de storm; 28.11 Oudste huis (van 1450) Westfalen; 3.12 Fundatie Tubbergen; 5.12 Gerrit ter Avest van Hoksebergse Midwinterhoornbloazers: Waardering is voor ons de belangrijkste drijfveer; 8.12 Oude put opgegraven bij Prinsenstraat (Almelo); 8.12 Pookbrug is al verdwenen (Almelo); 10.12 Haverstraat (Enschede) gaat op zoek naar de eigen geschiedenis; 12.12 Vijf molenaars in één familie (Tilligte); 14.12 Landbouwer vindt bijl van voor jaartelling (Wierden); 17.12 Schaepmanmuseum krijgt in Tubbergen gestalte; 20.12 Rectorshuis geen verbastering van Richtershuijs (Almelo); 20.12 Heemkunde Albergen meet alle oude bouwwerken op; 22.12 Broek Roelofs ordende de archieven van Stad en Ambt Almelo; 24.12 Drie passagiers... en de spits in Broekheurne was voorbij; 24.12 Unieke breimachine in Oudheidkamer (Vriezenveen);

27.12 De beste blazers komen nog steeds uit Saasveld; 31.12 Actie voor herstel traditioneel luiden van poortersklok (Delden); 7.1 Voetbrug bracht ooit uitkomst bij gesloten overweg in Hengelosestraat (Enschede); 7.1 Oudst gedateerde boerderij stond tot mei '83 in Neede; 7.1 Plannen voor herbouw oliemolens gaan door; 11.1 Welkom thuis voor jongste telg op het kasteel van Twickel; 14.1 Bezoek aan Enter in 't jaar 1908; 14.1 Hessenwegen; 23.1 Van een geroofde klok die alsnog naar plaats van herkomst teruggaat; 25.1 Raadsel rond beelden van Het Loo opgelost; 6.2 De pioniers van het luchtvrachtvervoer Amsterdam-Twente; 9.2 Oude wandschildering Bellevue in Gast-ruïne (Almelo); 14.2 Bellevue heeft precies de 100 jaar volgemaakt; 18.2 'De veer Evangelies in de Twentse Spraak'; 18.2 Rampzalige dag in geschiedenis van Enschede: 22 februari '44; 22.2 Geschiedenis van Rehobothschool (Vriezenveen); 23.2 Grote Kerk onder het mes (Almelo); 25.2 Hoe Vroomshoop in 1959 feestvierde; 25.2 Bombardement van februari 1944 houdt Enschedeërs nog steeds bezig; 27.2 De samenwerking voor Rectorshuis is erg uniek (Almelo); 29.2 Oude schuur wordt nu 't visitekaartje van Den Ham; 1.3 Bellevue-wandschildering komt in het Rectorshuis.

Serie Almeloze Wapenfeiten (door. P. v.d. Molen):

7.1 Een belangrijk staatje in graafschap Twente; 21.1 Almelo maakt kennis met adellijke feministe; 28.1 Almelo wordt 'Staatsch' en Hervormd; 4.2 Almelo krijgt nieuw Huis, Stadhuis en kerk; 11.2 Almelo tussen weekmarkt en de nieuwe kerk; 18.2 Almelo in de stroom van de revolutie; 25.2 Almelo, scheiding tussen stad en ambt; 3.3 Almelo, naar eenheid onder drie ruiten (slot).

Tijdschriften

Aoid-Hokseberge, Orgaan van de Historische Kring Haaksbergen, 1983, no. 4.

F. Gebbink-Broekhuis, *De taal van Haaksbergen (LVIII); Bernard te Lintelo (15)*, p. 1037-1038.

W.E. ten Asbroek e.a., *Woningen Oostenstraat (II)*, p. 1039-1043.

W.E. ten Asbroek - J.G.L. Overbeeke, *Scholten Vaarwerk in Buurse II*, p. 1043-1047.

W.E. ten Asbroek - J.G.L. Overbeeke, *Scholten Eums in Buurse*, p. 1047-1050.

W.E. ten Asbroek, *Kleine voorvallen (IX)*, p. 1050-1052.

Heemkunde, gemeente Weerselo, 1983, no. 8.

H.J. Schuit, *Het oude 'huis der gemeente' Weerselo*, p. 3-6.

J.G. Hobbink, *Kerken van het kerkdorp Weerselo*, p. 6-9.

H. Engelbertink, *Marke Rossum, deel 7; Geomorfologie*, p. 10-15.

H. Kollen, *Rechtspraak in de Marke Dulder in 1808*, p. 15-16.

L.A. Blenke, *Het Lonnekermeeer*, p. 19-21.

Oald Hengel, 1983, no. 6.

G. Hammink, *Destijds in Hengelo*, p. 81, 88.

G.J. Welberg, *Een vergeten markeschool in de Noork (I)*, p. 85-86.

H. Reynders, *De slotkapel van Hengelo onder koning Lodewijk Napoleon*, p. 91-93.

J. Niks, *Marke Hasselo XXXVIII*, p. 95.

Oald Hengel, 1984, no. 1.

H. Reynders, *Hengelo in 1601*, p. 1.

G. Hammink, *Destijds in Hengelo (vervolg)*, p. 3.

G.J. Welberg, *Een vergeten markeschool in de Noork (II)*, p. 9.

J. Niks, *Marke Hasselo XXXIX; Het erve Tancke (Deurningerstraat H 132)*, p. 11.

't Onderschoer; Heemkunde Denekamp, 1983, no. 4.

H.J. Asma, *Honderd jaar telefoon in Denekamp (I)*, p. 22-27.

J.A. den Ouden, *Geschiedenis van de Lattroperschool (slot)*, p. 32-36.

J. Bruns, *Knotten*, p. 41-43.

H.J. Asma, *De zingende toren van Denekamp*, p. 44-49.

W.H. Dingeldein, *Naar Breklenkamp (slot), (uit Weer en wind)*, p. 52-58.

E. Bos-Hermelink, *Wijkverpleegster op het platteland (I)*, p. 59-60.

Overijssels Contactbericht, 1983, no. XXI

B.M. Mazon, *Monumentnieuws*, p. 499-507.

F. Pereboom - M. von Martels-Mudde, *Historische verenigingen in Noord-Overijssel*, p. 526-529.

C.J. van Heel, *Bronnen voor de geschiedenis van Raalte*, p. 530-533.

R. de Jong, *Klokkenspelnieuws Raalte*, p. 534-536.

Pomflet; Uitgave van het Provinciaal Overijssels Museum, 1983,

no. 1.: *Overijsselsche Havezathen in tekening;*

Idem: no. 2.: *Een nieuwe start voor het P.O.M.;*

Idem: no. 3.: *Jaarverslag 1982.*

Wiek en Rad; Orgaan van de Stichting Overijsselse Molen, 1983, no. 3.

J.H. Borgman, *De molens van Denekamp*, p. 3-6.

Anoniem, *Molenrevue*, p. 7-10.

Een Inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Kopij inzenden aan:

J.J.H. Meijer, Olde Meulenweg 2, 7554 RL Hengelo, tel. 074-912851

Redactie: J.J.H. Meijer, Hengelo, eindredacteur

A.J. Brunt, Delden

A. Buter, Neede

H.H. Hagens, Almelo

J. Overbeeke, Haaksbergen

Th.L.M. van Stapele, Hengelo

Administratie:

't Inschrien, p/a Rijksmuseum Twente

Lasondersingel 129, 7514 BP Enschede

Postrekening nr. 832196 t.n.v. de penningmeester v.d. Oudheidkamer Twente

Bank: Algemene Bank Nederland N.V., Enschede rek. nr. 59.27.45.651

Abonnementsprijs f 15,- per jaar

Losse nummers f 5,- (exclusief portokosten).

Uitgave van de Vereniging Oudheidkamer 'Twente'

Overname van de inhoud, in welke vorm ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.